

OLGA TOKARCZUK

Maailma kõige inetum naisterahvas

Poola keelest tõlkinud

Hendrik Lindepuu

„Loomingu Raamatukogu kuldsari“
SA Kultuurileht

Tõlgitud väljaandest:

Olga Tokarczuk
Gra na wielu bębenkach
Wydawnictwo Literackie
Kraków, 2007

Täiendatud ja parandatud trükk väljaandest:

Olga Tokarczuk, „Maailma kõige inetum naisterahvas“
Poola keelest tõlkinud Hendrik Lindepuu
Toimetanud Terje Kuusik
Loomingu Raamatukogu, 2005, nr 40
Tallinn, SA Kultuurileht

Uustrüki toimetanud Triinu Tamm
Korrektuuri lugenud Lauri Eesmaa
Kujundanud Maris Kaskmann

© Olga Tokarczuk, 2001

© Tõlge eesti keelde ja saatesõna. Hendrik Lindepuu ja
Loomingu Raamatukogu, 2022

© Kaanefoto. Harald Krichel. Vikipeedia, 2019

Trükkinud Pakett

ISSN 2674-4678 (trükis)

ISSN 2674-4686 (epub)

ISBN 978-9916-713-06-8 (trükis)

ISBN 978-9916-713-07-5 (epub)

TEE SILMAD LAHTI, SA OLED SURNUD

C. ostis selle raamatu ahvatleva kaanepildi pärast: tumedal, kuivanud vere värvi taustal oli trepp, mis viis häguselt paistva paokil ukseni; ukse taga paistis hele valguskiir, terav kui nuga. Lisaks tundis ta ära tuttavas kujunduses pealkirja kollased kandilised tähed, raamat kuulus niisiis tema lemmikkrimisarja. Aastaid tagasi alustas C. Agatha Christie teostega, aga hiljem tüdines ta nende kristallselgest järjekindlusest: mõrv, uurimine, mõrvvari paljastamine. Justkui oleks kriminaalromaan väljapääsuta konstruktsioon, ehkki puhas ja steriilne. Teda ärritasid paberlikud tegelased, kes olid kui etturid, lavale paigutatud ja autori peamise idee järgi liikuma pandud. See on veider, et autor on ainus isik, kes teab algusest peale seda raamatusse raiutud kuriteo ja karistuse korraldust, ja ometigi soovib sellest kannatlikult jutustada. See on ju igav, mõtles C.

C. ei teadnud, mida ta õieti tahab. Ta ei teadnud, mida ta otsib linnaraamatukogu ja raamatupoodide riiulitelt. Kui ta oleks pidanud seda selgelt määratlema, oleks ta arvatavasti löönud silmad lakke, lükanud huuled torusse ja laiutanud abitult käsi. Ta otsis tõelisi inimesi ja kuritegusid, millel oleks rohkem liha luudel. Komplitseeritumaid motiive ja asitõendeid, mis jäävad detektiivil kahe silma vahele. Ei, küsimus ei olnud veres ja lihas, koletus tapatöös ega košmaarides. Seda nägi piisavalt teleristki. Ta soovis midagi ebatüüpilist, mitte lõpuni selget skeemi, mis ainult aeg-ajalt pinnale pupsahtaks, et seda ei unustataks. Ta soovis midagi sellist, mis teda puudutaks, raputaks, ei laseks magada. Seda oli raamatukoguhoidjale või poemüüjale raske seletada.

„Ma ei tea ise ka,“ ütles ta raamatut käes keerutades, aga lõpuks ikkagi ostis selle.

Krimkade lugemine oli igas mõttes meeldiv. See meenutas koristamist, sahtlite korrastamist – samm-sammult muutub kaos korraks. Aga vahel saab korrast kõrini.

C. tassis linnaraamatukogust krimkasid koju virnade viisi. Ta luges neid aplalt köögis ja metroos. Nädalas kaks-kolm tükki. Laenutas ka vähetuntud autorite teoseid; nende hulgas oli päris häid, oli ka täielikku rämps. Ta proovis lugeda ka niinimetatud kirjanduslikke krimkasid, mille teine tasand jäi enamasti üsna ähmaseks; tutvus põgusalt veidrate krimkadega, mis olid nagu mingid transgeneetilised

taimed, mekkis kriminaalpuslesid, kriminaalpoeme; võttis koost lahti krimkasid-matrjoškasid, kus iga järgmine peatükk toob välja uusi tähendusi, teisi lugusid, millel näiliselt pole tegevusega seost; näris end läbi kriminaaltraktaatidest, mis olid täis eruditsiooniga eputamist ja allusioone, mida ta oleks pidanud mõistma, aga ei mõistnud; maadles teostega, mis teesklesid, et ei ole krimkad, vaid puudutavad tunnetus- ja moraaliprobleeme. Nende hulgas oli kuritegelikke krimkasid, mis lugeja silme all tegid pihuks ja põrmuks žanri põhimõtted, muutsid need mingiks vastikuks romsteegiks ja mis kõige hullem, paljastasid kohe mõrvari isiku, jättes kõrvale kogu uurimise püha rituaali. Või siis sellised, mis igat lauset lihvides jätsid kuriteo tagaplaanile, armunud oma estetismi nagu ilueedid peegli ees. Või siis näiteks sellised – juba palja mõtte peale surus C. hambad vihast ja nõrdimusest kokku –, mis kirjeldasid kuritegu ülimalt üksikasjalikult, aga jätsid kurjategija paljastamata! Milline perverssus! Raamatupoodi ilmus aina enam krimkasid, mis olid kui segaverelised krantsid: mingid tehnokrimkad, ulmekrimkad, krimkad-armastusromaanid. C. luges kõike, vähemalt tema jäi truuks. Ei juhtunud, et ta oleks alustanud ja jätnud lõpetamata. Esimese lause lugemist võttis ta kui lepingule allakirjutamist või töötust, et püsib lõpuni raamatu seltsis. Taganemisteed ei olnud. Kuni mõrtsuka paljastamine meid lahutab.

Metrooga koju sõites luges ta läbi esimesed leheküljed ning nentis rahulolevalt, et lugu algab päris hästi. Siin oli kõik, mis talle meeldis: põhjalikult ja realistlikult kirjeldatud keskkond, asju olid kujutatud armastusega detailide vastu, tegelased olid selgesti välja joonistatud. Ta tundis autori vastu tänulikkust kellegi kiilaspea või kortsus velvetpükste mainimise eest. Tänu sellele suutis ta juba paari lõigu järel näha kõike seda vilkumas vaguni tumedates akendes.

Jutt oli sellest, et ühes kaunis Flandria maakohas asuvas väikeses lossis toimus krimikirjanike kokkutulek. Lossiomanik ja selle ebatavalise kokkutuleku idee algataja oli žanri kuninganna, juba väga eakas, üle kaheksakümneaastane Ulrika.

C., kes sai tuge paarist üksikasjaliku kirjeldusega lausest, nägi Ulrikat kõhna ja kuivetunud vana naisena, kel on pikad kondised sõrmed. Ta sarnanes Barbara Cartlandiga ehk seetõttu, et nii nagu temagi oli Ulrika oma elu jooksul kirjutanud hulga raamatuid, mis

tõid talle tuntuse. Ulrika kleitide sinine siid ilmus pealetükkivalt koos kuldehete üleküllusega. C. mõtles millegipärast, et sellisel inimesel on kindlasti kuivanud heina lõhn, maailma kõige hapram aroom.

Ulrika oli flaamlanna, loss oli tema suguvõsale kuulunud juba sajandeid, aga Ypres'i tapatalgutest alates oli see kaotanud oma võlu. Vististi õhkus maast laibalehka.

C. silmitses oma naabrit, kel oli põlvedel korv kassipojaga, ja mõtles, et peaks järele uurima, mis tapatalgutest on juttu. Kas see puudutab Esimest maailmasõda ja Ieperit? Vististi küll.

Kuulus Ulrika määras testamendiga, et pärast tema surma saab keset kastaniparki asetsevast lossist loomemaja, pelgupaik krimi-kirjanikele. Allkorrusel, kohe sissekäigu juures olev saal pühendatakse Ulrikale – tema raamatutele ja eluloole. Fotod, klaasvitriinid käsikirjadega, kolleksioon tõlgetest. Ulrika annab külaliste kasutada oma raamatukogu, pargi, ilusa Renault' ja oma kõige parema flaami koka (pikka iga sellele naisele!). Toad teisel korrusel, väikesed ja hämarad, kitsa koridori peal üksteise kõrval kui kongid, hakkavad teenima krimikirjanike tulevase põlvkondi.

C. pidi lugemise katkestama just sel kohal, kui mindi lähedal-asuva Bayenne'i linna raudteejaama järele esimesele külalisele. C-le meeldis, et lossist saadeti talle vastu auto. Just see tumesinine Renault. Esimeseks külaliseks oli seesama kiilaspäine mees, jalas kulunud velvetpüksid.

C. ronis oma ostukottidega neljandale korrusele ja oligi lõpuks oma korteris. Ta tegi akna lahti ning sisse tungis veel nõrka ja kõhklevat kevadõhku. Samas märkas ta väikesi lehetäisi krootoni lehtedel, mis oli talve suuremate kahjustusteta üle elanud. Seejärel andis ta kassile süüa, pani vee keema – makaronide tarbeks, ja vee keemaminekut oodates istus köögitaburetile, et edasi lugeda.

Mehe nimi oli Longfellow ja ta oli tuntud detektiivromaanide autor Inglismaalt. Pikast reisist väsinuna mõtles mees vaid sellest, et enne ühist õhtusööki teha väike uinak. Ent ometi vaatas ta huviga Põhja-Prantsusmaa nukravõitu ja udust maastikku, talle tundus, et selline maastik soodustab pigem sentimentaalsete õuduslugude kirjutamist.

„Kas on tõsi, et siin lähedal on suur Briti sõjaväekalmistu?“ küsis ta tüsedalt sohvrilt, kes oli tal aidanud raudteejaamas autosse tõsta

kahte suurt kohvrit, ja too kinnitas seda innukalt, pöördudes kogu kehaga reisija poole.

Auto kaldus ohtlikult paremale, peaaegu kraavi, ja Longfellow karjatas.

Sohver vabandas, seejärel hoidis oma suu lukus. Sõnagi lausumata viis ta kirjaniku kohvrid üles ja näitas talle tuba.

Kui Longfellow oli oma tuppä jõudnud, läks vesi keema ja C. hakkas lõunasööki valmistama. Nüüd ei saanud lugemisest enam juttugi olla: lapsed tulid koolist, panid igas toas tuled põlema ja teleka mängima, seejärel ilmus C. mees, vingus ja õnnetu olekuga nagu tavaliselt. C. pesi nõud ära, seejärel tegi lahti triikimislaua ja veetiski kogu õhtu seda maailma kõige tüütumate tööd tehes. Raamatu juurde naasis ta alles hilisõhtul, kui mees oli magama jäänud ja norskas haledalt nagu väike poiss, kelle õlule on pandud kogu maailma raskus.

Longfellow palus teed, seejärel pakkis oma asjad lahti ja uuris tuba. See oli sisustatud põhjamaise lihtsusega: suur kaheinimesevoodi, laud töötamiseks ja kena vanaaegne kapp. Aken avanes parki, mis nüüd loojangu ajal oli lillakas. Kastanite juba kolletunud lehed helkisid oranžilt. Longfellow tõdes rahulolematult, et toal ei ole eraldi duširuumi ja et sinna tuleb minna koridori teise otsa. Tee kõrvale pakuti võisaiakesi, mis olid kenasti portselantaldrikule asetatud.

C. tõusis pärast hetkelist kõhklemist ja läks vargsi kööki. Loomulikult ei leidnud ta köögikapilt võisaiakesi. Ent talle piisas ka paarist seismajäänud kõrsikust. Samal ajal unistas Longfellow klaasikesest viskist, aga otsustas kuni õhtusöögini allkorrusele mitte minna.

Teine isik, kes sel õhtul lossi saabus, oli Anne-Marie du Lac. Hoolimata kangeks külmunud kätest juhtis ta oma lahtise kabrioleti vilunult majatreppi. C. ei teadnud temast veel suurt midagi. Du Laci raamatutes olid detektiivideks alati naised, kelle läbinägelikkus tõstis nad meeskolleegidest kõrgemale. Anne-Marie tõmbas piipu ja kunagi ei võtnud ta peast oma fantaasiarikast peakatet. Vahel oli see lihtne viltkübar, vahel jälle ebatavaline raffiakiududest ja linnusulgedest punutis. Kübara alt paistsid hõbedased patsid. Ta oli vististi üks oma riigi intelligentsemaid naisi. Tegelased tema raamatutes pidasid sädelevalt vaimukaid dialooge. Ta oli kutsutute seas ainus naine ja sai endale eluruumi koos vannitoaga.

C. kujutas endale ette seda naiselikku heledat tuba kreemja tapeediga ja uinus. Viimaseks pildiks, mida ta nägi, olid prantslanna pikad sõrmed, mis keerasid lahti kalapeakujulisi messingist veekraane.

Hommikul ei õnnestunud tal lugeda ainsatki lehekülge. Ta sõitis tööle ja metroorong oli nii puupüsti täis, et teda tabas nõrkushoog. Rahvamass kandis ta väljapääsuni, otse rõõmsa kevadvihma kätte. Ta sibas üle kesklinna helkivate ristmike oma kontorisse ja mõtles üksnes sellest, mida ta täna tegema peab. Jooksul mööda vihmamärja tänavat tuli tema saapakonts veidi lahti ning nüüd pidi ta õige ettevaatlikult astuma, et mitte pikali prantsatada. Ja seejärel – paberikrabin, tulutu katse radiaatoreid maha keerata, peavalu, sest pea kuivas lausa krõbisevas õhus kui maisitõlvik. Uue laenuprogrammi esitlus. Valge viskoospluus kleepus higise keha külge. Talle meenus Ulrika siidpluusi jahe sina ning ta tundis igatsust Flandria järele. Aga ei, täna ei õnnestu tal rahulikult lugeda, sest nad lähevad mehega õhtul tuttavate juurde soolaleivale. Lõunapausil, kui kõik olid läinud baari või sõid kusagil nurgas vaikides oma võileibu, võttis C. raamatu kotist välja, sulges end naiste tualetti ja hakkas lugema.

Õhtusöök oli kella kaheksast. Kõik olid juba kohal – Ulrika sinises, sõrmede vahel ebatavaliselt pikk sigaretipits, hallipäine ja kullasäras. Enesekindel, võimukas, irooniline ja vahe nagu habemenuga. Paaris lauses, mis olid pühendatud tema kirjeldusele, hiilis kusagil ridade vahel vihje mõningasele julmusele. Aga võib-olla see üksnes tundus C-le. Longfellow oli veel kergelt unine, hajevil, ei noor ega vana – nagu inglased ikka –, velvetpintsakus, küünarnukkidel nahkpaigad. Anne-Marie, ergas, sale ja nõtkes, pikas valges plisseeseelikus ja valges pulloveris, tervitas südamlikult majaperenaist justkui tütar ema. Või pigem kui lapselaps vanaema? Tema sädelev naeratus, mis paljastas suuõõne, paistis ütlevat: „Vaadake, mul pole midagi varjata!“ Ja siis veel härra Frucht – väikest kasvu, ebasümmeetriline, kandiliste liigutustega. Teda vaadates tekkis tahtmatult kahtlus, et tal on mingi väike puue, aga pettumusega tuli nentida, et temaga on kõik korras. Ja lõpuks – kuidas siis muidu! – mustanahaline ameeriklane, sale ja rühikas. Olgu öeldud, et lühinägelik Longfellow oleks teda peaaegu teenriks pidanud. See Lou (perekonnanimi ei jäänud C-le hästi meelde, sest tema võõrkeelte oskus oli kasinavõitu) oli Ulrika uus tuttav. Lossiomanik kinnitas, et Lou kirjutab Ameerika parimaid kriminaalromaane ja

et sel mehel on tulevikku. Ta tegi võimalust kasutades kokkuvõtte tema raamatust „Jumala puud“: vanamemm ratastoolis, suguvõsa vanim, mõrvab kavalalt ebamugavaid pärijaid pärastlõunateele lisatud maikellukesemahla abil. Noormees naeratas komplimente kuulates rahulolevalt. Öhtusöögil pakuti grillitud köögivilju, selle juurde ka veini, mille mark ei öelnud C-le loomulikult midagi. Vestlusele andis tooni vanaproua. Paistis, et ta hoiab kõiki peos nagu salvrätinutsakut.

Laua taga oli ka vaikiv preili Schatzky, Ulrika seltsidaam, tema sekretär, toatüdruk ja kindlasti ka peksupoiss. See oli üle neljakümnene naine, tüse ja justkui tuhaga üle puistatud – tolmune Magdaleena nunn. Lai pitskrae juhtis tähelepanu eemale tema emalikult muretsevalt näolt. Kui tema poole pöörduti, tõusis talle puna palgele, tema nägu võttis vaarikatarretise roosaka ja punase helgi, aga hetke pärast närbus jälle. Ulrika oli tema vastu enam kui karm.

Metrooga koju sõites ja aina logiseva kontsa pärast muretsev C. sai teada mängust nimega „Mörvar“. Teda pani pisut imestama, et selle asemel et viisakalt vestelda saabumise eesmärgist, kriminaalromaanide tulevikust maailmas või näiteks tüssavatest kirjastajatest ja pika taibuga agentidest, istusid nemad lihtsalt salongi diivanitele ja hakkasid mängima. Aga muidugi oli asi selles, et lugeja saaks neile lähema pilgu heita. Juba peaks tekkima intriig. Juba peaksid langema esimesed õrnad ja kahetähenduslikud vihjed. C. hakkas nüüd lugema väga tähelepanelikult. Kui tal oleks olnud käed vabad, oleks ta neid rõõmuga hõõrunud – lähebki lahti. Aga tal ei olnud. Vasakus hoidis ta raamatut, paremas poekotti. Ta märkas silmanurgast, et kõrvalistmele vajus nahkriietes mees, lühikese rihma otsas dobermann. Koer silmitses teda ebasõbralikult.

Mäng seisnes selles, et kõik pidid silmad kinni panema, ja siis märkis ringi liikuv mängujuht näpuga puudutades Mörvari. Seejärel pidi Mörvar silmadega ära märkima Ohvri, mida võis näha loomulikult üksnes Mängujuht, kes ütleski siis valjusti Ohvri nime. Nüüd tegid kõik silmad lahti ja hakkas pihta mängu põhiosa ehk siis uurimine. Nad pidid omavahel selgusele jõudma, kes on Mörvar. Ja kui nad eksivad, siis sooritab Mörvar uue mõrva. Kui nad ära arvavad, siis valib Mängujuht järgmise Mörvari.

Algul C. eriti ei mõistnud reegleid ja tõtt-öelda tundus talle kõik üsnagi veider. Aga peatselt mõistis ta jutustaja eesmärgi – asi oli selles,

et lugeja saaks paraja koguse infot tegelaste ja nendevaheliste suhete kohta. Ta võttis neid reegleid heas usus. Mängigu pealegi.

Esimeseks ohvriks oli Frucht, mängu juhtis loomulikult Ulrika.

„Tee silmad lahti, Frucht,“ ütles Ulrika. „Sa oled surnud.“

Frucht näis olevat ebameeldivalt üllatunud, et just teda mõrvati esimesena. Ta torutas huuli ja võttis mehise lonksu konjakit.

„Hakkame aga peale,“ kiirustas perenaine takka. „Kellel teist võis olla motiiv härra Fruchti mõrvamiseks?“

„Ehk ei ütleks me „mõrvama“,“ kainenenes järsku Lou. „Ütleksime ehk „elimineerima“, „likvideerima“ või kuidagi veel teisiti. „Mõrvama“ ei kõla hästi. Keegi, kes mõrvab, ei mõtle ise, et mõrvab, teate seda ju hästi. Peale selle ei taha ma „mõrvatud“ saada.“

„Need on ju ainult sõnad,“ torkas Longfellow poolihääli vahele. „Võtke asja ikka huumoriga, kolleeg!“

Ka ülejäänud ignoreerisid Lou märkust ning sulgudes seisis, et Anne-Mariele näis Lou olevat liiga neurootiline.

„Härra Fruchti mõrvas John, John Longfellow, sest härra Frucht on parem tuba kui temal, lähemal vannitoale,“ ütles Anne-Marie valjusti.

Kahtlustatava rollis Longfellow manas näole ükskõikse ilme. Ulrika naeratas:

„Alguseks päris hea, aga ma eelistaksin siiski mingit veenvamat motiivi.“

„Kadedus,“ ütles preili Schatzky ebalevalt ja punastas silmapilkselt.

„Kas ma võin end kaitsta?“ küsis Longfellow.

Ulrika noogutas.

„Loomulikult kaitse end. Sellel ju mäng põhinebki. Kaitse end, isegi kui oled süüdi, juhi meid eksiteele, sega jälgi. Muidu olekski igav.“

„Ma ei arva, et kadedus oleks tõsiseltvõetav motiiv,“ alustas inglane. „Mida oleks mul härra Frucht puhul peale vannitoa kadestada? Prantsusmaal ei saavuta krimikirjandus kunagi sellist kaalu ega pälvi sellist austust nagu minu kodumaal. Ja see teiseneb ka austuseks autorite vastu. Ma olen kirjutanud kaksümmend neli raamatut, mul on välja võideldud positsioon, minu raamatuid on tõlgitud mitmesse keelde, mind on nimetatud krimikirjanduse klassikuks...“

Frucht lõi tema jutu läbi poole lause pealt: